

הפוך על הפוך: מכירה מקוונת כמשחק אסור, משחק אסור כעוולה נזיקית בעקבות ע"א 7141/13 קונקטיב גרופ בע"מ נ' דבוש

אסף הרדוף*

1. תיאור הפרשה. 2. תהיות מופשטות: עבריינים כניזוקים. 3. תהיות קונקרטיות: מכרז הפוך כמשחק אסור. 4. סיום: תהיות על מכורים להימורים ודיני נזיקין.

1. תיאור הפרשה

חברת קונקטיב גרופ בע"מ (להלן: קונקטיב) הפעילה אתר מכירות מקוון שהציע לגולשים מוצרים בשיטת "מכרזים הפוכים": על המשתתף להגיש את ההצעה הגבוהה ביותר בטווח המחירים הנמוך המותר, שאיש לא הציע, וזאת לאחר תשלום דמי השתתפות במכרז, שעליו שעון המודל העסקי. שמעון דבוש (להלן: דבוש), אחד הגולשים, ביקש מבית המשפט המחוזי לאשר תובענה ייצוגית נגד קונקטיב, בטענה שערכו מכירות בשיטה שמהווה משחק אסור, לפי חוק העונשין¹; ושהדבר מהווה הפרת חובה חקוקה, לפי סעיף 63 לפקודת הנזיקין.²

בשלב ראשון, קיבלה השופטת את הבקשה לדרון כתביעה כתובענה ייצוגית. היא קבעה שמדובר במשחק נושא פרסים ולא במכרז אמתי. הנתבעת הגישה חוות מומחה בתחום תורת המשחקים והסטטיסטיקה, שלפיה נקיטה באסטרטגיה מסוימת תגביר פי ארבעה עד עשרה את סיכויי הזכייה במכרז, ושגם המשתתפים הנאיביים אינם פועלים על פי ניחוש מקרי בלבד. התובע לא הגיש חוות דעת מומחה מטעמו. השופטת קבעה שזהו משחק אסור: השחקן הממוצע אינו יודע כמה הציעו השחקנים האחרים, והצלחתו

* דוקטור, מרצה, המכללה האקדמית צפת. תודה רבה למערכת "המשפט" ברשת: זכויות אדם על הערותיה המצוינות. האחריות לכל טעות שנפלה במאמר – עליי בלבד. ממתין לתגובות: asafhardoof@gmail.com.
1 חוק העונשין, התשל"ז–1977.
2 ס' 63 לפקודת הנזיקין [נוסח חדש], התשכ"ח–1968.

במשחק תלויה יותר בגורל מאשר בהבנתו או ביכולתו. אמנם גם במכרז "קלאסי", קבעה השופטת, יש אלמנט של ניחוש, והמשתתף אינו יודע כמה יציעו האחרים; אולם הוא מביא בחשבון את המחיר המרבי שכדאי לו להציע על המוצר ולא מנחש גרידא. זאת ועוד, יש תועלת ציבורית לקיום מכרז. בקיומם של מכרזים, כמו המכרזים ההפוכים, להבדיל, אין ערך חברתי או כלכלי, ולכן נכון להגדירם כהימור.³ בשלב השני, בקיץ 2013 נתקבלה התביעה בחלקה. נקבע שאחת ממטרותיו של סעיף 225 לחוק העונשין, שאוסר בין היתר על ארגון משחק אסור, היא להגן על המשתתפים במשחק, לרבות מפני התשלום עבור המשחק. החוק לא נועד לשלול סעד נזיקי, ואף מדובר בחוזה פסול. נפסק שהמשתתפים זכאים להשבה מלאה של דמי ההשתתפות, בתנאים שונים.⁴

בנובמבר 2015 הכריע בית המשפט העליון בערעורה של קונקטיב (להלן: הערעור).⁵ השופט מזוז הציע לקבל את הערעור. לטעמו, אין המקרה מתאים להידון כתובענה ייצוגית, משום שאין לכל חברי הקבוצה עניין משותף: חלקם זכו במוצרים יקרי-ערך בעלות נמוכה מאד, ואם ייקבע שמדובר במשחק אסור ובחוזה פסול, הם עלולים להיתבע להשבת זכויותיהם.⁶ מזוז נמנע מלהתערב בקביעת השופטת המחוזית שמדובר במשחק אסור, אף שמצא שהדבר אינו נקי מספק ואף שסבר שראוי היה שהתובע יגיש חוות דעת מומחה מטעמו.⁷ תחולת האיסור פירושה בטלות החוזה, אולם הסעד המתבקש אינו השבה, כפי שקבעה השופטת המחוזית, וזאת משום ששיקולי הצדק אינם מכוונים לכך: אין צד שהתעשר שלא כדין על חשבון הצד האחר. שני הצדדים ביצעו את החוזה במלואו וכל צד קיבל את מבוקשו על פי ציפיותיו. יתרה מכך, מה גם ששני הצדדים לכאורה הפרו את החוק, ולו בחוסר מודעות, שהרי גם השתתפות במשחק אסור היא עברה פלילית, לפי סעיף 226 לחוק העונשין. אין סיבה להעדיף צד אחד לאירוע העברייני על פני צד אחר.⁸ מזוז הוסיף וקבע, שאף אחד מיסודות העוולה של הפרת חובה חקוקה לא התקיים. איסור פלילי ככלל אינו יוצר "חובה על פי חיקוק" המבססת זכות לפיצויי נזיקין בעוולה הנדונה. כשהמחוקק רוצה בכך, הוא קובע עוולה בצד העברה.⁹ מטרת נורמה פלילית מטיבה, היא הסדרת חיי החברה והגנת הנורמות

³ ת"צ (מחוזי ת"א) 30284-01-10 **דבוש נ' קונקטיב גרופ בע"מ**, (פורסם בנבו, 5.6.2011) (להלן: פרשת **דבוש**).

⁴ החלטה מיום 23 ביולי 2013 בפרשת **דבוש**.

⁵ ע"א 7141/13 **קונקטיב גרופ בע"מ נ' דבוש** (פורסם בנבו, 5.11.2015).

⁶ שם, פס' 9–10 לפסק דינו של השופט מזוז.

⁷ שם, פס' 11–13 לפסק דינו השופט מזוז.

⁸ שם, פס' 14–19 לפסק דינו השופט מזוז.

⁹ שם, פס' 20–23 לפסק דינו השופט מזוז.

החברתיות, ולא ביסוס עילות תביעה בנזיקין. היא מבוססת על עקרונותיו של המשפט הפלילי ותכליותיו, וההליך הפלילי מונע בידי המדינה. הגם שניתן במקרים מסוימים לראות בנורמה הפלילית בסיס לעוולה אישית, זה ודאי איננו הכלל. אין להעלות על הדעת שהחוק הפלילי יגבש לעבריינין א' עילה בנזיקין כלפי עבריינין ב' בשל ביצוע העברה.¹⁰ תכליתם המרכזית של האיסורים על משחקים אסורים היא להגן על החברה מהשפעותיה הרעות של תופעת ההימורים, והצידוק הפטרנליסטי אינו תכליתו המרכזית של האיסור. האיסור על ארגון משחק אסור אינו "חוק שלטובת השחקן". אין להכיר בעוולה נזיקית כזו ממש כשם שאין להכיר בעוולה נזיקית של סוחר סם מסוכן מול הרוכש.¹¹ ממילא לא נגרם נזק למשתתפים, שהשקיעו כסף בפעולה צרכנית רצונית ומודעת של קניית שירות. מטרת האיסור אינה להגן על השחקנים משימוש בכספם למשחקים, אלא בעיקר למנוע התמכרות וביצוע עברות למימון ההימורים. מזוז הציע לבטל את פסק הדין ולחייב את המשיב בהוצאות.¹²

השופטת ברק-ארז הגיעה לתוצאה שונה. אף שחברי הקבוצה המיוצגת אינם בעלי עניין זהה, עדיין יש דמיון מספיק ביניהם.¹³ האם דובר במשחק אסור? שיטת האתר אינה המצאה ישראלית וקיימים מנגנוני מכירה מעורפלים אחרים. לאור זאת, ראוי היה שהתובע יניח תשתית עובדתית הולמת. אולם עיון בכללי המכירה מלמד מעבר לספק, שמשקל המזל גדול ממשקל המיומנות, ואין זה משנה שמיומנות ותחכום משפרים את סיכויי הזכייה.¹⁴ החווה להשתתף במשחק אסור הוא פסול. כאן חלקה השופטת על חברה וקבעה, שהואיל והצדדים לעסקה לא היו שווי מעמד בנוגע להשתתפות במשחק האסור, אין לראות בהם שווי אחריות לתוצאות אי-החוקיות של החווה. קונקטיב נהנתה מפערי מידע משמעותיים לטובתה וקבעה את כללי המשחק. איסור ארגון משחק אסור חמור מאיסור השתתפות במשחק כך שמידת האשם של הצדדים שונה. לכן ראוייה חובת השבה, אך חלקית בלבד: מחצית מסכום התקבולים.¹⁵ באשר להפרת החובה החקוקה, הסכימה ברק-ארז עם קביעתו הקונקרטיית של מזוז וחלקה על קביעתו העקרונית. בהתאם לגישתו הערכנית של בית המשפט העליון, הפרת נורמה פלילית דווקא עשויה לשמש בסיס לתביעה בנזיקין. מטרת איסור מסוים, להגן על הציבור בכללותו, אינה שוללת הגנה על פרטים ספציפיים, ויש לבחון כל מקרה לגופו במשקפי סעיף 63

¹⁰ שם, פס' 24–25 לפסק דינו השופט מזוז.

¹¹ שם, פס' 26–28 לפסק דינו השופט מזוז.

¹² שם, פס' 29–30 לפסק דינו השופט מזוז.

¹³ שם, פס' 3–6 לפסק דינה השופטת ברק-ארז.

¹⁴ שם, פס' 7–14 לפסק דינה השופטת ברק-ארז.

¹⁵ שם, פס' 16–18 לפסק דינה השופטת ברק-ארז.

הפוך על הפוך

לפקודת הנוזיקין.¹⁶ תפקידו החברתי החשוב של איסור ההימורים למנוע התמכרות להימורים, אינו סותר את תפקידו להגן על הפרטים שעלולים להתמכר. האיסור עשוי בהחלט לשמש בסיס לתביעה בעילת הפרת חובה חקוקה, והפסיקה כבר התייחסה לסיכונים של ההתנהגות הנובעת מהתמכרות להימורים, לפרט עצמו. אולם, במקרה דנן לא נטען ולא הוכח שחברי הקבוצה התמכרו.¹⁷ לסיכום, הציעה ברק-ארז לקבל חלקית את הערעור.

השופט דנציגר הצטרף לברק-ארז בעניין התובענות הייצוגיות. כמזה, שלא בקלות, הסכים להניח שמדובר במשחק אסור, אף שביקר את היעדרה של חוות דעת מומחה מטעם התובע. דנציגר חלק על קביעת חברתו לפיה היו פערי כוחות משמעותיים או ניצול של המשתתפים באתר: המשתתפים ידעו במה מדובר כך שחלקם במעשה הלא חוקי היה שווה לחלקה של קונקטיב. לאור זאת הצטרף בקצרה לתוצאה שהציע מזוז, מבלי להיכנס למחלוקת העקרונית שבין חבריו.¹⁸ פסק הדין מציף סוגיות מגוונות, מופשטות וקונקרטיות. אלה הראשונות נוגעות לעבריינים כניזוקים ובהן אעסוק בפרק 2 להלן; אלה השניות קשורות לעולם המשחקים האסורים וגבולותיו, ובהן אתמקד בפרק 3 להלן.

2. תהיות מופשטות: עבריינים כניזוקים

שלושת שופטי בית המשפט העליון, הסכימו, אם כי לא באופן נטול קשיים, לקביעת השופטת המחוזית שהמכרו ההפוך היה "משחק אסור". מכאן שקונקטיב לכאורה ביצעה עברה של ארגון משחק אסור; וגם משתתפי המכרו ההפוך ביצעו עברה של השתתפות במשחק אסור. מכאן התגלעה מחלוקת עקרונית בין השופטים מזוז וברק-ארז, בשאלה אם דיני הנוזיקין חלים גם על הפרות איסורים פליליים. המחלוקת מעניינת וחשובה ומציפה שאלות מגוונות. קצרה היריעה מלהיכנס לעובי הקורה, ואסתפק בהעלאת תהיות לגבי חלקן.

התהייה הראשונה היא דוקטרינרית: האם העילה הנוזיקית של הפרת חובה חקוקה חלה גם על איסורים פליליים? השופט מזוז מנה חמישה יסודות לבחינת התחולה: 1. מי שאינו מקיים חובה המוטלת עליו על פי כל חיקוק; 2. החיקוק נועד לטובת הניזוק או

¹⁶ שם, פס' 19–23 לפסק דינה השופטת ברק-ארז.

¹⁷ שם, פס' 24–26 לפסק דינה השופטת ברק-ארז.

¹⁸ שם, פס' א–ד לפסק דינו השופט דנציגר.

להגנתו; 3. המזיק הפר את חובתו; 4. ההפרה גרמה לניזוק נזק; 5. הנזק שנגרם הוא מסוג הנזקים שאליהם התכוון החיקוק. לגישתו, אף יסוד אינו מתקיים. השופטת ברק-ארז, מנגד, כתבה שמטרת איסור מסוים להגן על הציבור אינה סותרת מטרת נוספת אפשרית, כמו למשל, הגנה על פרטים ספציפיים, והדבר ייבחן ממקרה למקרה. השאלה אינה פשוטה. יש טעם בעמדת שני השופטים, אלא שלהבנתי הם כיוונו ליסודות שונים. מזוז התמקד ביסוד הראשון ואילו ברק-ארז כיוונה ליסודות האחרים. יש טעם בגישתו של מזוז. במובן המילולי, איסור פלילי אינו יוצר חובה על הפרט. הניסוח הישראלי הטיפוסי של עברות פליליות אינו "אין לעשות א בנסיבות ב+ג", אלא "העושה מעשה א בנסיבות ב+ג – דינו עונש ד". האם נובעת מהאיסור חובה כלשהי? אין זה פשוט לקבוע שעל האזרח "חובה" להימנע מעשיית מעשה א בנסיבות ב+ג. מבחינה מהותית, רעיון החובות שונה מרעיון האיסורים. המשפט מטיל חובות מגוונות על אזרחים ועל רשויות. האיסור הטיפוסי אינו "חובה חקוקה",¹⁹ אלא אזהרה מעונש פוטנציאלי.²⁰ איסורים מסוג מחדל שעונים על הפרת חובה,²¹ קרי: מדובר ברעיונות שונים.

גם בגישת ברק-ארז, שאיסורים פליליים נועדו גם לטובת הגנה על פרטים ולא רק לטובת הגנה על הציבור, יש טעם. ברור שאיסורים לפגוע ישירות באדם אחר אינם באים אך לספק הגנה לציבור מופשט כלשהו, לאשר איזשהו ערך כללי גרידא, אלא גם ולעתים בעיקר להגן על הפרט הנפגע.²² אמנם המדינה היא שמובילה את החקירה והתביעה הפלילית, והנפגע אינו שולט בו לפי החוק הישראלי, לטוב ולרע.²³ אולם הצדק שנעשה

¹⁹ דיונים נרחבים בהקשר זה נערכים בתורת המשפט (ולהבדיל, בהקשר דתי). קטונתי מהיכנס לשאלות כה רחבות ועמוקות: מהי "חובה"? למשל: H. L. A. HART, ESSAYS ON BENTHAM (1982); JOSEPH RAZ, THE AUTHORITY OF LAW (1979); (1982) Henry M. Hart, Jr., *The Aims of the Criminal Law*, 23 LAW & CONTEMP. PROBS. 401, 404 (1958); Glanville Williams, *The Definition of Crime*, 8 CLP 107, 108 (1955);
²⁰ אין עונשין אלא אם כן מזהירין – מן המפורסמות אשר אינן צריכות ראייה.
²¹ ראו ס' 18(ג) לחוק העונשין.
²² בישראל ובמשפט הקונטיננטלי נהוג לדבר על "ערכים מוגנים" כתכלית המשפט הפלילי: מרדכי קרמיניצר "האם חסרי עבירות אנחנו?" **משפטים** יג 159, 160 (1983); NINA PERŠAK, CRIMINALISING HARMFUL CONDUCT: THE HARM PRINCIPLE, ITS LIMITS AND CONTINENTAL COUNTERPARTS 23, 26, 31, 128 (2007). בשיטות האנגלו-אמריקניות מבכרים את "עקרון הנזק", שבאופן טיפוסי מתייחס לפגיעה קונקרטיית ולא מופשטת: JOEL FEINBERG, THE MORAL LIMITS OF THE CRIMINAL LAW: HARM TO OTHERS (1984).

²³ ס' 11–12 לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב–1982 (להלן: "החסד"פ"); חוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א–2001.

הוא, במידה רבה, בשם הקרבן הישיר ולא בשם קרבן מופשט.²⁴ כשקיימת עברת קרבן אך אין קרבן ישיר, למשל משום שהמשטרה שלחה סוכנת מתחזה, נוטים להקל עם העבריינין, גם משום כך.²⁵

מנגד, סבוך הרבה יותר לומר, שהאיסור הפלילי נועד לספק סעד נזיקי לפרט העברייני מאת עולם הפשע, לעבריינין הזוטר מול הבכיר. מבחינת מדיניות, הרעיון שעבריינין יתבע בהליך אזרחי פיצויים מעבריינין אחר בגין פשעם המשותף – מרים גבות. הדוגמאות שנתן מזוו משכנעות. היעלה על הדעת שמשתמש בסמים יתבע את נזקו מסוחר הסמים שלו? אפשר להוסיף דוגמאות: בני 13 ששכבו ותובעים הודית, בגין אינוס סטטוטורי (מצדו) ומעשה מגונה סטטוטורי (מצדה); אדם שקנה נשק שהתגלה כבלתי-תקיין; ועוד. שאלות דומות ניתן להציג בהקשר של חוזה פסול. אמנם, לפי סעיף 30 לחוק החוזים,²⁶ חוזה פסול בטל, ולפי סעיף 31 לחוק החוזים ניתן לצוות על סעדים שונים. אולם, מה עניין למשפט בהשבה ובתרופות אחרות בנוגע לחוזה בין עברייניים? נותן שוחד תובע את מקבלו שיפעל כמוסכם ביניהם; גנב והאקר עשו עסקת בארטור של גנבה תמורת חדירה לחומר מחשב, ההאקר מילא חלקו והגנב נעלם – מה לנו כי נתערב? אכן, לא קשה לדמיין מצב שעברייניים גורמים נזקים מגוונים זה לזה: מפרים הסכמים, מספקים מוצרים פגומים או פוגעניים וכדומה. הנזקים הללו עשויים ללוש פנים אזרחיים כאמור, ואפילו פנים פליליים של עברות נוספות שהתגבשו, חמורות (הסם שנמכר גרם נזק מוטורי קבוע) או קלות (גנבת חלק משלל משותף לעברה). אולם מה הקשר למשפט האזרחי? אדם גונב מחברו חבילות סמים יקרות מאוד ומסב לו אובדן כלכלי כבד. מה לנו ולזה? איזה עניין יש למערכת המשפט להושיט סעד כספי לבעלי נכס שאינו מוכר כרכוש מבחינה משפטית?

קל יותר לדמיין תובענה של אדם שאינו עבריינין נגד עבריינין: משפחתו של איש פשע מאורגן שנרצח שתובעת את הרוצח; אישה בזנות שתובעת את הסרסור על שהפר מחויבות שונות כלפיה. אלו מצבים שונים למדי מעבריינין נגד עבריינין. ככלל, לא פשוט למצוא עניין במתן סעד משפטי לעבריינין כנגד עבריינין אחר בגין מעשה העברה עצמו. ברק-ארז התייחסה לשאלה הקונקרטיית ומצאה עניין אפשרי במתן סעד מן הטעם שתכלית העברה של ארגון משחק אסור היא להגן לא רק על החברה, אלא גם על השחקן העברייני. את הדלת לעולם הפשע, שפותח עבריינין אחד לאחר, ראוי לסגור. גישתה מבטאת השקפה כללית מתקדמת, שהדיכוטומיה עבריינין/אדם תמים אינה כה חדה כפי

השוו: GEORGE P. FLETCHER, BASIC CONCEPTS OF CRIMINAL LAW 37–8 (1998).²⁴

ראו למשל: רע"פ 1201/12 קטיעי נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 9.1.2014).²⁵

חוק החוזים (חלק כללי), התשל"ג–1973.²⁶

שמקובל לחשוב, ובהחלט ניתן לתפוס גם את הפושע כקרבתן שזקוק לטיפול ולא לענישה.²⁷ זהו מסר שמתאים יותר לאיסורים פטרנליסטיים, מאשר לאיסורים שמטרתם להגן על האחר, ולא בכדי עלה לגבי עולם המשחקים האסורים אפוף הפטרנליזם. עדיין, אינני בטוח שהמשפט האזרחי הוא כלי מתאים לביטוי התפיסה המתקדמת.

מבחינה דוקטרינרית, המחוקק שלל במישרין עילות חוזיות שונות שעלולות לנבוע מחוזה משחקים והימורים. סעיף 32(א) לחוק החוזים קובע, שחוזה כאמור אינו מהווה עילה לאכיפה או לפיצויים; סעיף 32(ב) לחוק החוזים, מסייג מקודמו חוזה משחקים והימורים שהוסדרו בחיקוק. אמנם, השבה אינה כאכיפה או כפיצויים, ובכל זאת, המסר הוא שדיני החוזים לא יקנו סעד לסוג האמור של חוזה פסול, שהמחוקק זיהה אותו ככזה שעלול לעורר תובענות – וביקש לחוסמן. ואמנם, סעיף זה הוא חוזי ולא נזיקי, אולם, לא מן הנמנע לפרש את דיני הנזיקין בהקשר המדובר על רקע דיני החוזים, שהרי לא נטען כל נזק אחר לבד מעצם התשלום. באופן מעניין, סעיף 32 לחוק החוזים כלל לא הוזכר בבית המשפט.

מבחינה מעשית, היתרון במתן סעד משפטי הוא יתרונה של ההסדרה המשפטית על פני היעדרה. בהיעדר תגובה משפטית לפגיעה בין עבריינים, סביר שהקוד העברייני יסדיר בעצמו את הטיפול בפגיעה. הסדרה כזו לעתים כוללת ביצוע עברות נוספות, ולעתים גובה קרבנות תמימים, שניתן היה לחסוך. אולם בצד הטיעון המעשי עולה הסתייגות מעשית גדולה: עבריינים טיפוסיים אינם נוטים לפנות לבית המשפט לבקש סעד אזרחי כנגד עבריינים אחרים, בגין ביצוע מעשה עברה שגם להם יש חלק בו. מתי יעשו כן? במצב שאינם חוששים מהעבריין המופלל ובמקביל אינם מבינים שבפנייתם לסעד משפטי הם מפלילים לא רק אחרים אלא גם את עצמם.

הדיון בעניין דבוש בבית המשפט המחוזי דיכוטומי מאוד: קונקטיב אחראים לביצוע עברה. אחריותם הפלילית של הגולשים אינה עולה כלל, אולי משום שהדבר לא

²⁷ הגישה שלפיה האדם רציונלי ואוטונומי ולכן אחראי לפשע, אינה נצחית. בעבר היו שיטות משפט שהתחלפו בהדרגה בגישה דטרמיניסטית יותר שכללה השלכות שונות מאוד על מדיניות פשע. כשאנשים מהמעמד הבינוני-גבוה החלו לחוש פחות אוטונומיים, הם החלו לתפוס פושעים כפחות מאיימים ופחות אחראיים להתנהגותם וחלף זאת ראו בהם כהרס חברתי וכבנים חורגים של הטבע, במקום אויבים מרצון של החברה. בהמשך לכך, פושעים נתפסו כמי שנזקקים להתערבות טיפולית ישירה במקום להרתעה או משמעת. הקשר בין אחריות לבין סנקציות פליליות ואשמה מוסרית התרופף, ואילו הסנקציות הפכו ענישתיות פחות ורווחתיות יותר. ראו: MARTIN WIENER, RECONSTRUCTING THE CRIMINAL – CULTURE, LAW & POLICY IN ENGLAND 1830–1914, 12 (1994); NICOLA LACEY & CELIA WELLS, RECONSTRUCTING CRIMINAL LAW – TEXT AND MATERIALS (2nd ed., 1998), 229.

עלה בדעת דבוש ואף לא בדעת פרקליטי קונקטיב. איזה אדם יפנה לבית המשפט לבקש סעד, תוך הפללה עצמית מפורשת ומודעת בעברה שבגינה לא נשפט? בבית המשפט העליון הדיכוטומיה נשברת חלקית: לא עוד הבחנה בין עבריין לקרבן, אלא הבחנה בין עבריין בכיר לזוטר. קשה יותר לבית משפט להכריז על עבריין זוטר כקרבן בזירה אזרחית של האחד כנגד השני, והתוצאה היא הפיכת ההחלטה.

סיפור בסגנון זה – תובענה אזרחית שמפלילה את הנתבע במישרין ואת התובע בעקיפין – אינו צפוי להישנות בקרוב, בהנחה שפרקליטי התובע יבהירו לו את הסיכון המשפטי שבהצהרותיו. כיצד קרה מה שקרה הפעם? דומני שהדבר קשור לעמימותו של ההסדר המשפטי לגבי הימורים ומשחקים אסורים: הן קונקטיב והן דבוש לא דמינו עברות פליליות בזמן הסחר. הדבר קשור גם לאזלת ידן של רשויות האכיפה, שאינן מתמידות לאכוף את איסור ההשתתפות במשחק אסור.²⁸ בהקשר האמור מפתיעה עמדת היועץ המשפטי לממשלה, שמשרדו תמך בפרשנות לפיה מדובר במשחק אסור.²⁹ אם כך, מדוע לא הוגשו כתבי אישום כנגד קונקטיב מצד אחד וכנגד דבוש וכל משתתפי המכרז ההפוך מהצד האחר? ברגיל, היועץ המשפטי לממשלה מוביל מדיניות אכיפה פלילית; הפעם, חווה דעתו בסוגיה פלילית בהקשר האזרחי, ונמנע מנקיטת הליכים פליליים. מדוע?

כאן עולות בעקיפין סוגיות מורכבות. דיני הראיות יצרו מסלול מיוחד של תביעה נזיקת נגירת למשפט פלילי שהסתיים בהרשעה.³⁰ גם מקרים שבהם תובענה אזרחית מוגשת במקביל ואף לפני התביעה הפלילית אינם נדירים.³¹ אולם מה קורה כשבהליך האזרחי מוגשת תובענה שמתייחסת לעברה פלילית, שעברה מתחת לגלאי המשפט הפלילי? אם הנתבע מחויב בדיון,³² והמחלוקת אינה עובדתית כלל אלא משפטית, מדוע לא נפתחת לאחר מכן חקירה פלילית, לקראת אישום פלילי? אם יש ראיות מספיקות, מה

28 כל פסקי הדין הנוגעים לעברה זו, שאיתרתי במאגרי החיפוש תקדין, דינים, פדאור ונבו, חלקם כוללים עונשים חמורים יותר בצד העברה, אינם עולים על עשרה.
29 היועץ המשפטי לממשלה, בהתייחסות קצרה, תמך בהנמקה האמורה. ראו בחוות דעת הפרקליטות האזרחית מחוז ת"א מיום 3 בדצמבר 2012, בפס' 24. היועץ אף התנגד להסכם פשרה שהסתמן בין הצדדים בבית המשפט המחוזי.
30 ס' 42–44 לפקודת הראיות [נוסח חדש], התשל"א–1971; ס' 77 לחוק בתי המשפט, התשמ"ד–1984. ליישום: ע"א 269/82 הילמן נ' כרמי, פ"ד מא(4) 1 (1987); ע"א 71/85 'אריה' חב' לביטוח בע"מ נ' בוחבוט פ"ד מא(4) 327 (1987).
31 ראו רע"א 5381/91 חוגלה שיווק בע"מ נ' אריאל, פ"ד מו(3) 378 (1992); ע"פ 5582/09 פלוני נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 20.10.10).
32 בהליך האזרחי מקובל לדרוש מידת ביניים של הוכחה: ראו ע"א 475/81 זיקרי נ' כלל חברה לביטוח, פ"ד מ(1) 589 (1986).

מונע חקירה והעמדה לדין? חוסר עניין לציבור עשוי לשמש אמתלה פורמלית להימנעות כאמור.³³ אולם איני בטוח שאין עניין לציבור באכיפת איסור, שהיועץ המשפטי חיווה דעתו ואף התנגד להסכם פשרה לגביו. היעדר אכיפה פלילית אינו נדיר במקרים של איסורים עמומים, ופרק ההימורים שבחוק העונשין מצטיין בעמימותו. כך, במקום התרחיש הרגיל, לפיו אדם נחקר במשטרה ומועמד לדין בידי התביעה על מעשה העברה, מתהפכים סדרי העולם והאדם יוזם הגעה לבית המשפט, ומבלי משים מפליל את עצמו בטענה שהוא עבריין זוטר, שסבל יחד עם עבריינים זוטרים אחרים מעבריין בכיר, ולפיכך מגיע לו פיצוי כספי.

אסיים חלק זה במחשבות על האפשרויות שמעוררת תובענה נזיקית בכלל ותובענה ייצוגית בפרט, בעילה של הפרת חובה חקוקה. אם איסור פלילי יוצר "חובה חקוקה", ודאי שכך גם הסדרים פליליים אחרים. חלקם מדברים בלשון חובה ישירה, חלקם מתארים פעולות שאל למשטרה לעשות, הגם שלא נקובה סנקציה בצדם. חוקים שונים מטילים חובות על הרשויות: החוקרת, התובעת ואפילו השופטת. למשל, הרשות החוקרת חייבת לערוך חקירות בתנאים מסוימים, כעולה מחוק סדר הדין הפלילי (חקירת חשודים) התשס"ב–2002; לערוך חיפושים בתנאים מסוימים, כעולה מחוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – חיפוש בגוף החשוד), התשנ"ו–1996; לעצור בתנאים מסוימים, כעולה מחוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים), התשנ"ו–1996 וכדומה. האם יכול פלוני לתבוע פיצויים מהמדינה לפי סעיף 63 לפקודת הנזיקין, כאשר המשטרה הפרה את חובתה? האם אדם, שהמדינה הפרה כלפיו הבטחה מנהלית וערכה, למשל, פעולת השוואה גנטית, שאסור היה לה לערוך, יוכל לתבוע את המשטרה על נזקו שנגרם בעקבות הפעולה, פגיעה בפרטיותו שהביאה להרשעתו ולשליחתו ל-25 שנות מאסר?³⁴ האם תאושר תובענה ייצוגית נגד המדינה בגין חיפושים בלתי-חוקיים, שמהווים פרקטיקה רווחת?³⁵ האם תאושר תובענה נגד הפרקליטות על אי-העברת חומרים להגנה, אי-הגשת כתבי אישום במקום שחובה עליה לעשות כן וכדומה? הניתן לתבוע את בית המשפט על שלא מילא חובותיו הדיוניות? לעולם כזה היבטים רצויים ולא רצויים; אך אין ספק שתובענות כאלו נושאות פוטנציאל להשפיע על המצב בשטח ולשנותו, בהקשרים רבים מאוד.

³³ ראו סעיפים 59 ו-62 לחסד"פ.

³⁴ ע"פ 4988/08 פרחי נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 1.8.2011).

³⁵ רע"פ 10141/09 בן חיים נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 6.3.2012).

3. תהיות קונקרטיות: מכרז הפוך כמשחק אסור

בית המשפט העליון הניח, שמכרז הפוך הוא בבחינת משחק אסור. אני חולק על הנחה זו. איני מכוון לעניין התשתית הראייתית ולהיעדרה של חוות דעת מומחה מטעם התובע. בהקשר זה אני מסכים עם "השורה התחתונה" של שלושת שופטי בית המשפט העליון, אף שהנמקתי שונה למדי. כשלעצמי, איני רואה כל טעם בחוות דעת מומחה. מדוע על בית המשפט להיזקק לחוות דעת מומחה, כשהשאלה שבפניו ברורה כשמש? מומחה אינו קישוט דיוני טכני. אם השאלה שבמחלוקת מתבהרת מקריאת תקנון האתר, מומחה אינו אלא בזבוז משאבים עבור הצדדים ובית המשפט. בהקשר האמור, תלות המכרזים ההפוכים ב"גורל" יותר מאשר בהבנת המשתתף או ביכולתו – זועקת לשמיים. צודקת השופטת ברק-ארוז: העובדה שניתן לבנות אסטרטגיה שתגדיל את סיכויי הזכייה אינה משנה, אם התוצאות עדיין תלויות יותר בגורל. סעיף 224 לחוק העונשין מגדיר: "משחק אסור – משחק שבו עשוי אדם לזכות בכסף, בשווה כסף או בטובת הנאה לפי תוצאות המשחק, והתוצאות תלויות בגורל יותר מאשר בהבנה או ביכולת". דהיינו, הסעיף מכוון משוואה עקרונית שלפיה בנוגע לתלות התוצאות, הגורל קובע יותר מהבנה או מיכולת, יהיו אלו אשר יהיו.³⁶ מומחה שמביא ראיות לכך שהמשוואה היא 40/60 לטובת הגורל, במקום 90/10 לטובת הגורל – אינו הופך את המשחק למותר. המחוקק יצר משוואה בינארית, שבה על ההבנה והיכולת לנצח את הגורל, ולו בשבריר האחוז. כל עוד הגורל מנצח, אין משנה גודל הניצחון, אין משנה אם דובר בתבוסה או בקרב צמוד. עם זאת, בית המשפט החמיץ נקודה מכרעת. ניתוח היסודות החסירי מילה יחידה שהיא הרכיב הקריטי בניתוח הפורמלי. אמנם, דובר במצב "שבו עשוי אדם לזכות בכסף, בשווה כסף או בטובת הנאה לפי תוצאות המשחק, והתוצאות תלויות בגורל יותר מאשר בהבנה או ביכולת"; אולם יש בסיס חזק לטענה, שכלל לא דובר במשחק.

³⁶ הרכיבים "גורל" ו"הבנה ויכולת" אינם מוגדרים בחוק וגם הפסיקה שעוסקת בעברות ההימורים לא הגדירה אותם. לניסיונות להגדיר מונחים לועזיים מקבילים ראו: Anthony N. Cabot, Glenn J. Light & Karl F. Rutledge, *Alex Rodriguez, a Monkey, and the Game of Scrabble: The Hazard of Using Illogic to Define the Legality of Games of Mixed Skill and Chance*, 57 DRAKE L. REV. 383, 394–398 (2009); J. Royce Fichtner, *Carnival Games: Walking the line between Illegal Gambling and Amusement*, 60 DRAKE L. REV. 41, 48 (2011).

חוק העונשין אינו מגדיר "משחק", ובהגדרת המונח "משחק אסור" משתמשים במילה "משחק". כלומר, באופן מוזר, אך לא נדיר,³⁷ הגדיר המחוקק מונח מפתח בעברה בצורה מעגלית: המילה "משחק" מופיעה בשני קצותיה של המשוואה: מושא ההגדרה הוא חלק מההגדרה. במצב כזה, כמו במשוואה מתמטית, המילה החוזרת "מבטלת" את עצמה; אולם שלא כמו במשוואה, המילה עדיין רלוונטית. המחוקק הסביר מהו "משחק אסור" אך נמנע מלהסביר מהו "משחק". וכך, בית המשפט שמבקש להרשיע אדם בארגון משחק אסור צריך לקבוע שהתמלאו כל יסודות העברה: ארגון + משחק + אסור. חוק העונשין אינו מגדיר "משחק", לא בסימן שעוסק בהימורים ולא בכלל. משכך, נותרה המלאכה לבית המשפט; ואותה לא מילא הפעם.

העובדה ש"עשוי אדם עשוי לזכות בכסף" אינה מאינת את ההכרח המשפטי להצביע על קיומו של משחק. ההיגיון בכך פורמלי ומהותי. פורמלית, כל מילה בכל איסור חשובה. מה שעשה המחוקק בסעיף ההגדרות אינו להגדיר "משחק אסור", אלא בעצם להגדיר "אסור" גרידא בהקשר של משחק. מהותית, ברור שלא כל פעולה מאורגנת שבמסגרתה "עשוי אדם לזכות בכסף" היא משחק אסור. יש שפע פעולות כאמור, ורבות מהן אינן משחק. למשל, השקעות בבורסה מסכנות משהו בעל ערך בתוצאה בלתי-ודאית, כשהרווח וההפסד למשקיע תלויים בגורל יותר מאשר ביכולתו ובהבנתו.³⁸

השופטת המחוזית חשה את הקושי, גם אם לא זיהתה אותו במדויק, ולאור הקושי אבחנה את "המכרז ההפוך" מהמכרז הרגיל: המכרז הרגיל אינו שעון על ניחושים גרידא אלא על הערכות כלכליות מחושבות, והוא כולל תועלת ציבורית. אולם הסבר זה אינו פוטר את עורכי המכרזים מדיני העונשין. תועלת ציבורית אינה סייג כללי לעברה ואינה סייג לעברות המשחקים האסורים וההימורים, מה גם שממילא ניתן לגרוס שהיא

³⁷ סעיפים 348 ו-349 לחוק העונשין אוסרים, בהתאמה, על ביצוע מעשה מגונה באדם ובפני אדם. סעיף 348(ו) מגדיר: "מעשה מגונה – מעשה לשם גירוי, סיפוק או ביזוי מיניים". סעיפים 4 ו-5 לחוק המחשבים, התשנ"ה-1995 אוסרים, בהתאמה, על חדירה לחומר מחשב ועל חדירה לחומר מחשב לצורך ביצוע עברה אחרת. סעיף 4 מגדיר: "חדירה לחומר מחשב – חדירה באמצעות התקשרות או התחברות עם מחשב או על-ידי הפעלתו".

³⁸ הרט (Hurt) הציגה השוואה אנליטית מפורטת בין הימורים לבורסה, וגרסה שהיחס החברתי והמשפטי השונה בעליל לתופעות כמעט זהות מבחינה לוגית – אינו מוצדק: Christine Hurt, *Regulating Public Morals and Private Markets: Online Securities Trading, Internet Gambling, and the Speculation Paradox*, 86 B.U.L. REV. 371, 380–381, 386–390 (2006). מקרתי הציג טיעון דומה: Ryan P. McCarthy, *Information Markets as Games of Chance*, 155 U. PA. L. REV. 749, 765–771 (2007).

מתקיימת גם במכרזים הפוכים ואף במשחקים אסורים מובהקים.³⁹ גם רצינות ההערכה אינה משנה; ככתוב לעיל, משוואת הגורל מול ההבנה והיכולת היא בינארית. באופן טיפוסי, אדם שניגש למכרז רחוק מלהיות תלוי ביכולתו ובהבנתו יותר מאשר ביתר המרכיבים, ובפרט במשתתפים האחרים ובהתנהלותם שאינה חשופה לו,⁴⁰ ממש כמו במכרז ההפוך. בכל זאת, מפסידי מכרזים אינם מגישים בקשות לתובענות ייצוגיות נגד עורכי המכרז בטענה שדובר ב"משחק אסור", ואין צורך לחלץ ביצירתיות את השיטה הכלכלית המוכרת והמוסדרת ממלתעות הדין הפלילי.

מכרז קלאסי אינו "משחק אסור" לא משום יצירת תועלת חברתית, שאינה רלוונטית בהקשר זה. מכרז קלאסי אינו "משחק אסור" משום שאינו "משחק" כלל. אין קושי בקביעה זו. המילון מגדיר משחק: "שעשוע, התעסקות בדבר משעשע ומהנה (תחרות, ספורט וכדומה) לבילוי זמן ולתענוג בחברה או ביחידות; כלי או מכשיר שמשחקים בו; אופן ההצגה של שחקן התאטרון [...]"; צחוק.⁴¹ כל אלו ודאי אינם מתקיימים במכרז הקלאסי. מה לגבי המכרז ההפוך? ההגדרה הראשונה שלעיל נראית תלושה פחות מאשר לגבי המכרז הקלאסי, אך עדיין אינה חלה עליו. הליך המכירה של המכרז ההפוך נועד ודאי לייחד את האתר מאתרים אחרים, ולהפוך את חווית הרכישה הפוטנציאלית למעניינת ומרגשת. החוויה עשויה לייצר שעשוע והנאה; אך לא כל דבר שמייצר שעשוע והנאה הוא בגדר "משחק". שמיעת הרצאה עשויה לשעשע, וקריאת מאמר עשויה להסב הנאה – אין זה הופך אותן ל"משחק". אלמנט של חוסר ודאות מאפיין אמנם משחקים רבים מספור, אך הכנסת אלמנט כזה לתהליך של מכירה וקנייה אינה מייצרת אוטומטית "משחק".

חוסר ודאות וחוסר שליטה בזכייה בכסף ובשווה כסף אינו דבר נדיר בהקשרים מסחריים. מבצעים שונים כרוכים בהגרלות או בחיפוש רכיב מיוחד במוצר לקראת זכייה.⁴² גורמים כלכליים רבים מבקשים לבדר מעט את קוניהם במטרה למושכם. שילוב

³⁹ ראו עופר גרוסקופף "פטרנליזם, תקנת הציבור והמונופול הממשלתי בשוק ההימורים" **המשפט** 9, 26–28 (2001); Hurt, לעיל ה"ש 38, בעמ' 380–381, 386–390.

⁴⁰ לניתוח מתורת המשחקים (מבט בהחלטות צדדים במצבי חוסר ודאות והשפעות של שחקנים אחרים) בנוגע למכרזים: עומר דקל **חובת המכרז של גופים מנהליים**, פרק 3 (2001). יודגש, שגם ביטוח כולל אלמנטים מכריעים של גורל. לניתוח ההימור מצד המבוטח בתנאי חוסר הוודאות ראו: שחר ולר **אופקים חדשים במשפט – חובות גילוי של מבוטחים בחוזי ביטוח** 73–76 (2002).

⁴¹ **מילון אבן-שושן המרוכז** 593 (2004).

⁴² כך גם מעבר לים: L. 123, 128 (2009). משחקי פרסים מצויים בכל מקום בחברה המודרנית: Mark Fridman, *Prime Time Lotteries*, 10 TEX. REV. ENT. & SPORTS 42 (2009); Anthony N. Cabot, Louis V. Csoka, *The Games People Play: Is It Time for a New Legal Approach*

חוסר ודאות ובידור אינו יוצר משחק כשלעצמו. אפילו תופעות, שמתקשרות הרבה יותר לעולם המשחק והבידור מאשר לעולם הרכש, לא קושרו משפטית לעולם המשחקים האסורים. למשל, שעשועוני טלוויזיה מתבססים על משחקים נושאי פרסים⁴³ או תכניות מצליחות שעונות על שליחת מסרונים מהקהל, מה שמציב תהיות גורליות סביב שאלת ההכרעה.⁴⁴ החופש הכלכלי וחופש הביטוי מועדפים על פני הבעיות שמגלמת האפשרות לזכייה בתנאי חוסר שליטה וחוסר ודאות.

המסקנה, שהליך הצעת מוצר ללא ודאות לקונה אינה משחק, מתחזקת מאוד כשלוש חיים בחשבון את הפרשנות התכליתית. השופטים מזוז וברק-ארז הסכימו שהתכלית באיסור משחקים אסורים היא להגן על החברה מהשפעותיה הרעות של התופעה, בעיקר ההתמכרות, כשברק-ארז הוסיפה שתכליתם גם להגן על הפרטים המתמכרים.⁴⁵ שניהם הסכימו שבמקרה דנן לא נגרם נזק למשתתפים. מזוז כתב שהצדדים ביצעו פעולה צרכנית רצונית ומודעת ושתכלית האיסור לא התקיימה; ברק-ארז הדגישה שלא נטען ולא הוכח שחברי הקבוצה התמכרו; דנציגר הטעים שהמשתתפים היו מודעים למעשיהם. איש מהשופטים לא הצביע על נזק למשתתפים ואף לא על אפשרות לנזק.

לפי כל שופטי בית המשפט, לא התקיימה תכלית האיסור. במצב שתכלית האיסור אינה מתקיימת בעליל, יש יסוד חוקתי לטעון שהאיסור לא הופר כלל אפילו במצב שיסודות העברה התקיימו.⁴⁶ כשהדבר מתווסף ללשון עמומה, שמאפשרת פרשנות סבירה לטובת הנאשם (הטענה שהליך מכירה שכולל יסוד של שעשוע אינו "משחק"),

43 *to Prize Games?*, 4 Nev. L.J. 197, 199, 204 (2003) בישראל נתן משרד האוצר היתר כללי לכך בשנת 2009 ובשנת 2010: הודעות בדבר היתר כללי לעריכת הגרלות לפרסומת מסחרי לפי חוק העונשין, התשל"ז-1977: י"פ 5979, 22.7.2009, בעמ' 4997-5002; י"פ 6014, 1.1.2010, בעמ' 1187-1191.

44 נגד התכנית "הכספת" בערוץ 2 הוגשה תובענה אזרחית בטענה שדובר במשחק אסור: ת"א (תל-אביב-יפו) 2296/00 **גצל נ' שידורי קשת בע"מ**, פ"מ ס(2) 145 (2001). בקליפורניה הוגשו תביעות ייצוגיות נגד תכניות טלוויזיה פופולריות כאחד נגד מאה, המתמחה ואמריקן איידול, שכוללות לעתים הגרלות ומשחקים. פרידמן היה נחרץ: מדובר בלוטו לא חוקי: Fridman, לעיל ה"ש 42, בעמ' 124-125, 140-143.

45 תחרות מלכת היופי הישראלית 2015 הוכרעה במסרונים לכל אורכה. תכניות ריאליטי כמו "האח הגדול" ו"הכוכב הבא" מתקיימות על כך. תכניות ריאליטי רבות אחרות מציגות משימות שבהן השחקן אינו תלוי בעיקר בעצמו.

46 לניתוח חוקתי של בית המשפט העליון את ההסדר בעניין הימורים, לרבות עמידה על תכליתו: עת"מ 4436/02 **תשעים הכרוכים נ' עיריית חיפה, המחלקה לרישוי עסקים פ"ד** נח(3) 782 (2004). לביקורת: אסף הרדוף "פסקת ההפללה: טיעון חוקתי נגד הפללה – על גבולות המשפט הפלילי וגבולות פסקת ההגבלה" **משפטים** מב 243, 255-260 (2012).

46 בועז סנג'ור "פרשנות מרחיבה בפלילים?!" **עלי משפט** ג 165, 184-185 (2003); הרדוף, לעיל ה"ש 45, בעמ' 296-298.

לפי סעיף 34כא לחוק העונשין מצוות המחוקק היא זיכוי. אם המחוקק מצווה זיכוי, הרי שלא הופרה כל "חובה", והבסיס להליך המשפטי נשמט לגמרי. לסיכום חלק זה, הגיעה העת להרהר ולהפוך בעברות ההימורים, המשחקים האסורים וההגרלות, ולחשוב על מקומן בספר החוקים הפלילי; 47 ספר שפרשה זו מזכירה לנו שהוא עשוי להשליך גם על ענפי משפט אזרחי, לבנות תובענות ולפרקן.

4. סיום: תהיות על מכורים להימורים ודיני נזיקין

בית המשפט העליון הסכים, שהסכנה הגדולה במשחקים אסורים היא התמכרות ונזיקה, תכלית ותיקה ומוכרת.⁴⁷ בהנחה שהתמכרות היא נזק שמצדיק תובענה אזרחית, איני רואה מניעה להפוך את המסלול שהוצג בעניין קונקטיב, ולהסבו כלפי הגופים שהורשו לערוך הימורים והגרלות בישראל. גופים אלו נוקטים לכאורה באסטרטגיות שמבקשות לייצר דחף להימורים, ולייצר מהמרים סדרתיים. יצירה שכזו עלולה לייצר גם מכורים.⁴⁸ אף שגופים אלו מפעילים תכניות גמילה וולונטריות, והן דבר ראוי,⁵⁰ אין הן מפצות ומבטלות נזקים. אף שאין מדובר בהפרת חובה חקוקה דומה, באשר גופי ההימורים זכו לאישור חוקי לפעול, דיני הנזיקין אינם חייבים לשתוק. אישור לערוך הימורים וכדומה אינו אישור לגרום להתמכרות מזיקה. מי שחושש מהתמכרות להימורים ומשחקים אסורים, ומעוניין לאפשר שימוש בכלים אזרחיים במלחמה בכך, מוטב שיזכר גם בגופים

⁴⁷ ראו אסף הרדוף "יותר מזל משכל, יותר כסף מערכים: הסכיופרניה המשפטית בנוגע להימורים ומשחקים אסורים" (טרם פורסם).

⁴⁸ ברגלר כתב שהמהמר הוא אדם חולה שאינו פועל מבחירה: Edmund Bergler, *The Psychology of Gambling*, in GAMBLING 124 (Robert D. Herman, ed., 1967).

⁴⁹ נכתב: "החשיפה של הישראלי הממוצע לפרסום נרחב כל כך של הימורים לא עולה בקנה אחד עם תכניות הגמילה מהימורים שמפעיל מפעל הפיס". **הקמת קזינו באילת - הימורים בישראל** 1, 9-10 (הכנסת, מרכז המחקר והמידע, 2008) www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m01954.pdf.

⁵⁰ תכנית הגמילה של מפעל הפיס: עמותת אפשר, www.pais.co.il/responsibleLottery/Pages/efshar.aspx. גם משרד הרווחה מציע מסגרות טיפול לנפגעי הימורים:

www.molsa.gov.il/Populations/Distress/Addictions/Gambles/Pages/TM_02_05_03_Gambles.aspx. כתבת חדשות 2 על מכורים להימורים חוקיים בישראל: www.mako.co.il/news-channel2/Channel-2-Newscast/Article-b300714a35f2831018.htm.

המורשים, שיצרו חלק גדול ממכורי ההימורים בישראל.⁵¹ להבדיל מעניין קונקטיב, איש אינו טוען שהמכורים הללו ביצעו עברה פלילית. אולי הגיעה השעה לתובענה ייצוגית נגד מפעל הפיס והמועצה להסדר ההימורים בספורט בגין גרימת נזקי התמכרות.

⁵¹ טל כתבה שכ-44% מהמהמרים המכורים שטופלו בישראל דיווחו על התמכרות להימורים חוקיים: חיש-גד, לוטו, טוטו, צ'אנס: לעיל ה"ש 49, בעמ' 20. בישראל פועל מרכז אלד"ר לגמילה מהימורים: www.compulsivegambling.co.il.